

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО АГРОНОМА

У статті представлено компонентну структуру професійної адаптації майбутнього агронома під час навчання у аграрному навчальному закладі. Проаналізовано місце та роль мотиваційного, когнітивного, процесуального та оцінного компонентів у загальній структурі професійної адаптації. На підставі результатів пілотажного опитування виявлено причини незадоволеності студентів майбутньою професією агронома.

В статтє представлена компонентная структура профессиональной адаптации будущего агронома во время учебы в аграрном учебном заведении. Проанализировано место и роль мотивационного, когнитивного, процессуального и оценочного компонентов в общей структуре профессиональной адаптации. На основании результатов пилотажного опроса обнаружены причины недовольства студентов будущей профессией агронома.

In the article the component structure of professional adaptation of future agriculturist is presented during studies in agrarian educational establishment. A place and role of motivational, cognitive, processual and evaluation components is analysed in the general structure of professional adaptation. On the basis of results of the pilotage questioning found out reasons of dissatisfaction of students by the future profession of agriculturist.

Актуальність та стан розробки проблеми. Сучасний ринок праці диктує досить жорсткі умови до якості та рівня професійної підготовленості спеціалістів, незалежно від галузі виробництва. Сільське господарство знаходиться при цьому в особливому становищі, оскільки ринкові відносини формуються в ньому менш активно, а сучасні технології виробництва продукції приходять у сільську місцевість значно повільніше, аніж до міста. Не завжди продуманою є й кадрова політика в сільськогосподарському виробництві, що зумовлює, з одного боку, відчутну нестачу кваліфікованих фахівців, з іншого – недоцільне й неефективне використання наявних підготовлених у ВНЗ кадрів для сільського господарства. Як свідчать наукові дослідження [1], з випускників сільськогосподарських вузів (бюджетної форми навчання) у сільськогосподарську сферу ідуть близько 30%, проте навіть з цієї невеликої кількості ще близько 15 % залишають місце роботи і змінюють кваліфікацію після першого року професійної діяльності. В результаті створюється дефіцит професійно компетентних фахівців у цілій галузі, причому це стосується не лише працівників середньої ланки, але й головних агрономів, ветеринарів, зоотехніків, інженерів сільського господарства та ін. Цілком зрозуміло, що головними негативними чинниками такої ситуації виступають економічні; проте не можна заперечити й значущу роль соціальних та психологічних чинників, серед яких і низький рівень професійної адаптації, що починає

формуватися задовго до початку професійної діяльності.

Мета статті полягає у з'ясуванні структури та специфіки професійної адаптації майбутніх агрономів під час навчання.

Виклад основного матеріалу. Процес професійної адаптації майбутніх агрономів, як і інших фахівців на селі, ускладнюється специфікою аграрної сфери виробництва, яка може бути охарактеризована такими особливостями:

1. Відсутністю для випускників аграрних ВНЗ достатньої кількості вакансій для того, щоб залишитися у місті. Відомо, що значна кількість студентів-аграріїв прагнуть не полишати місто після закінчення вузу, оскільки вже адаптувалися в умовах міського способу життя. Але молодому агроному за спеціальністю влаштуватися на роботу в міських умовах фактично неможливо, і він часто змінює фах, тільки-но вийшовши зі стін вузу; тому держава втрачає кваліфікованих, підготовлених працівників, а всі старання вищої школи з надання достатнього рівня професійної компетентності зводяться нанівець [2].

2. Сезонним характером активної професійної діяльності зайнятих в аграрній сфері, в тому числі й фахівців з вищою освітою. Як зазначає А. Кравченко [3], надзвичайна напруженість праці без будь-якого фіксованого робочого дня приходиться на період посівів, збирання врожаю і сінокошу. Тоді робочий день триває 14-16 годин; натомість зимові місяці не вимагають докладання трудових зусиль і спостерігається надлишок робочої сили. Крім того, сезонність сільськогосподарської праці характеризується

високою часткою ручної праці та залежністю від природних і кліматичних умов регіону (т.зв. ризиковане землеробство). Наслідком цих характеристик та втіленням складності професійної адаптації фахівця аграрної сфери є її постійна робота на відкритому повітрі, незалежно від погодних умов. Додамо також, що молодий фахівець-аграрій має бути різнобічно підготовленим, оскільки вузькопрофільні спеціалісти, що володіють однією-двома професійними технологіями, в умовах сільського виробництва не можуть достатньо самореалізуватися. Так, молодий агроном після закінчення вузу повинен мати достатні знання з агрохімії, ґрунтознавства, насіннезнавства, технології обробки й збереження сільськогосподарської продукції тощо. Такі широкі знання можуть забезпечити фахівцю не лише швидку адаптацію до професійної діяльності, але й достатній соціальний статус.

3. Фінансовою нестабільністю аграрного виробництва та низьким рівнем доходів сільського населення, в тому числі й фахівців сільського господарства; ця нестабільність детермінується зовнішніми впливами на сільське господарство (політичними, економічними, демографічними) й внутрішніми (погодні умови, ціни на паливо, кредитна політика в агросфері тощо). У такій ситуації молодий агроном не може планувати свою життєву траєкторію, своє статусне зростання та ін., що, безперечно, не сприяє його успішній професійній адаптації [4].

4. Обмеженістю кар'єрного зростання в сільському соціумі та вузьким спектром вакансій, що робить професійну адаптацію обмеженою в колі доступних для молодого фахівця статусно-рольових позицій [2].

5. Високим рівнем соціального контролю та особливостями сільського стилю життя, який диктує випускнику аграрного вузу певні вимоги до спілкування, орієнтації в соціумі та ін. Так, для сільської місцевості більш характерним є колективний стиль праці, колективне вирішення громадських проблем, перевага звичаєвого права та общинний характер морально-ціннісного ставлення до оточуючого світу. Тому молодий фахівець одразу стає об'єктом уваги для всього населення (з обговоренням всіх допущених помилок та недоречностей), що, безумовно, не сприяє швидкій і успішній професійній адаптації.

6. Низьким рівнем розвитку соціальної інфраструктури, обмеженістю доступу до центрів дозвілля, недостатнім рівнем побутового обслуговування тощо.

Маючи на увазі зазначені вище проблеми і складнощі в професійній адаптації

випускників аграрних вузів, можемо дійти висновку, що ці адаптаційні проблеми характерні для студентів-аграріїв з самого початку навчання у ВНЗ, оскільки: 1) переважна частина абітурієнтів, що обрали для себе майбутньою спеціальністю агрономію, є мешканцями сільської місцевості, а тому ці адаптаційні проблеми для них відомі з дитинства; 2) значна частина майбутніх агрономів не планує повертатися до професійної діяльності в аграрній сфері, і використовує вуз як час і місце для адаптації в міському середовищі; 3) за час навчання в аграрному навчальному закладі ситуація в сільському господарстві підлягає змінам, до яких випускник може бути не зовсім підготовлений.

Виходячи з цього, заключаємо, що професійна адаптація повинна бути невід'ємним компонентом професійної підготовки фахівця аграрної сфери як системного утворення.

Важливе значення для професійної адаптації майбутнього агронома під час навчання мають його *адаптаційні ресурси*, до яких ми відносимо:

- фізіологічні, психологічні й когнітивні якості особистості студента, які дають йому можливість адаптуватися до умов навчання в аграрному вузі, накопичити комплекс професійних знань, пристосуватися до професійно орієнтованого середовища аграрного навчального закладу;

- особистісні особливості студента – майбутнього агронома, які впливають на реалізацію вище названих психофізіологічних й інтелектуальних ресурсів, тобто забезпечують суб'єктивізацію об'єктивних обставин професійної підготовки;

- соціальні характеристики студента – майбутнього агронома (статусно-рольова позиція в студентській групі, соціально-економічний стан, особистісний соціальний досвід).

У проаналізованих нами наукових працях проблема структурування адаптації як педагогічного наукового феномена (в тому числі й професійної адаптації) розглядається різноманітно – з точки зору критерію класифікації, а також з точки зору взаємозумовленості її компонентів. Так, В.А. Семиченко пропонує розглядати адаптацію з точки зору системного підходу як складне структуроване утворення і виділяє в ній такі підсистеми:

- 1) енергетичну, яка відображає ресурсний запас організму для забезпечення його діяльності в умовах адаптації, яка передбачає зростання енергозатрат;

Питання педагогіки

2) середовищу, сутність якої полягає у відносинах людини та зовнішньо-предметних умов, які її оточують;

3) діяльнису – ту, що відображає здатність виконувати певну сукупність дій в умовах адаптаційного періоду (засвоєння нових способів дії та відмова від наявних навичок, які в даних адаптаційних умовах є зайвими);

4) соціальну, яка втілює всі характеристики входження індивіда в новий соціальний простір (прийняття його норм і цінностей, з одного боку, і прийняття соціумом людини – з іншого);

5) особистісну підсистему, яка визначається особистісним рівнем адаптованості (зниження рівня тривожності, відсутність бажання змінювати свою особистісну ситуацію, домінація позитивних емоцій, впевненість у собі, своїх силах, адекватна самооцінка) [5, с.175].

В.А. Полторак виокремлює в структурі трудової адаптації психофізіологічну (засвоєння особливих умов праці на новому робочому місці), соціально-психологічну

(входження фахівця до системи взаємовідносин, що склалися в окремому колективі, пристосування до норм і правил співжиття в ньому), власне професійну адаптацію (оволодіння професійними навичками і вміннями, які не були сформовані під час навчання, або розвиток тих, які формувалися у процесі професійної підготовки) [6, с.107].

За етапами професійного становлення професійна адаптація може бути представлена в єдності кількох основних етапів, як це показано на рис.1. (за Л.Єгоровим):

1) *довузівський* етап професійної адаптації, що вміщує основи професійної орієнтації старшокласника;

2) **вузівський** етап – формування професійної мотивації, самосвідомості, компетентності;

3) *післявузівський* – пристосування до реальних умов трудової діяльності [7].

Рис. 1. Місце вузівського етапу професійної адаптації у загальному процесі професійної адаптації фахівця

Для нас важливим є висновок науковців стосовно того, що адаптація є неминучим і обов'язковим явищем і процесом у переході людини від одного виду діяльності до іншого.

Враховуючи, що підходи до структурування професійної адаптації можуть бути різними, зазначимо, що ставлячи питання про **структуру професійної адаптації під час**

навчання, ми виходимо з тієї концептуальної тези, що професійна адаптація особистості – це цілісна багатоконпонентна система, властивості якої не можуть бути зведені до суми властивостей кожного окремого компонента [8, с.92]. Водночас всі компоненти професійної адаптації мають статус відносно самостійних; за умови домінування одного з

компонентів (наприклад, когнітивного чи процесуального) результат може виявитися різним. Так, на нашу думку, не може бути прямої кореляції між рівнем успішності майбутнього агронома та рівнем його мотивації до професійної діяльності в аграрній сфері.

Аналіз наукової літератури та спостереження за процесом професійної підготовки й професійної адаптації майбутніх фахівців АПК дали можливість дійти висновку, що структура професійної адаптації майбутніх агрономів у процесі навчання може бути представлена у єдності **кількох компонентів** – мотиваційного, когнітивного, процесуального й оцінного.

Мотиваційний компонент професійної адаптації студента – майбутнього агронома – виділений нами як окремий компонент цього явища, оскільки від мотивації студента на реалізацію себе в аграрній сфері залежить не лише його адаптація до умов навчання, але й подальша адаптація як майбутнього фахівця. Немотивований на професійну діяльність в якості агронома студент не стане виявляти достатню активність в оволодінні знаннями і не буде налаштований на професійну самореалізацію. На жаль, таких студентів, як свідчать наукові дослідження, досить багато [2, с.244]. Тому завданням вищого професійного навчального закладу є створення позитивного образу майбутньої професії, що забезпечить достатню професійну мотивацію як компонент професійної адаптації. На думку Н.Пилипенко, саме мотиваційні механізми визначають успішність процесу професійної адаптації фахівця [9]. Їх сутність полягає у доречній зміні співвідношення «суб'єкт діяльності – професійне середовище»; якщо ж вважати, що навчально-виховне середовище вузу наділене певним рівнем професіоналізації, то мотивація до отримання професійних знань, формування професійних умінь і навичок є невід'ємним компонентом професійної адаптації під час навчання.

Мотивація до професії під час здобуття вищої освіти має активний характер і спрямована на усунення недостатньої зорієнтованості студента в майбутній професії. Вона виконує важливу функцію у формуванні структури особистісних адаптаційних чинників, коли професійна діяльність стане реальністю й основним видом діяльності людини [10, с.86.]. Зважаючи на те, що в сучасній науці виокремлюють два основні фактори сформованості професійної адаптації – реальний (вимірюється стажем професійної діяльності) і потенційний (визначається як ставлення фахівця до своєї професії, мотиви її вибору), можемо сформулювати висновок:

мотиваційний компонент професійної адаптації майбутнього агронома має *потенційний* зміст і забезпечує позитивний образ майбутньої професійної діяльності, що має бути підкріплений спробами вирішення практичних професійних завдань під час навчання. Важливе значення в змісті мотиваційного компонента відіграють мотиви навчальної діяльності; а оскільки сама навчальна діяльність спрямована на оволодіння професійними знаннями, то навчальна мотивація спрацьовує на користь професійної адаптації.

Когнітивний компонент професійної адаптації майбутнього агронома у процесі навчання вміщує, насамперед, достатній рівень знань студента з майбутнього фаху, а також з широкого кола гуманітарних дисциплін, необхідних, передусім, для коректного входження в професійне поле. К.М.Гуревич зазначає, що «будь-яка людина здатна оволодіти будь-якою професією. Вся справа в тому, скільки на це потрібно буде сил і часу» [11, с. 18]. Загалом знання та вміння випускника аграрного навчального закладу – це основний капітал, який формується протягом усього процесу навчання і дає можливість майбутньому агроному заявити про свої професійні домагання та рівень професійної адаптації на етапі здобуття професії.

Засвоєння комплексу професійних знань дають можливість майбутньому фахівцеві розвинути адаптаційні та орієнтаційні здібності, які допомагають суб'єктивувати об'єктивні потоки фахової і не тільки фахової інформації, тобто – розвинути свою професійну ментальність. Крім того, на першому-другому курсі, як уже зазначалося вище, відбувається адаптація студента до навчально-виховного процесу аграрного вузу, що служить пропедевтикою до професійної адаптації майбутнього агронома, яка формується на старших курсах [8].

Набуті в процесі теоретичної підготовки знання реалізуються майбутніми агрономами в ході практичної діяльності – її елементів під час практичних занять та більш чи менш цілісного процесу професійної діяльності в ході виробничих практик; в сукупності ця діяльність складає основу **процесуального компонента професійної адаптації** майбутнього агронома, який визначає ефективність формування умінь і навичок професійної діяльності. Завдяки навчальній діяльності майбутні агрономи операціоналізують свої знання і тим самим викликають якісні зміни в особистісних характеристиках майбутнього фахівця. Цей компонент відображає також пристосування

Питання педагогіки

майбутніх агрономів до нових психофізіологічних навантажень, певного ритму життя, методів і форм навчальної (а згодом – навчально-професійної) діяльності, залучення студентів до напруженої навчальної праці. Якщо при цьому мотивація на оволодіння професією агронома не є досить стійкою, у межах процесуального компонента відбувається остаточна корекція професійних намірів, що визначають і зміст професійної адаптації.

У межах процесуального компонента виразно проявляють себе певні суб'єктивні утруднення, що негативно впливають на професійну адаптацію майбутнього агронома загалом, а саме:

- недостатній рівень знань з фахових дисциплін, які були засвоєні студентами поверхово; цей низький рівень знань не дає можливості сформуватися професійним навичкам як основі майбутньої професійної діяльності в аграрній сфері;

- невисокий рівень трудової й навчальної активності майбутніх агрономів, які в сукупності з невеликим життєвим досвідом та відсутністю професійного досвіду утворюють недостатню соціально-професійну зрілість майбутнього фахівця;

- недостатня вираженість професійної мотивації, яка не сприяє прагненню майбутнього агронома реалізувати свої знання в практичних навичках та вміннях.

Оцінний компонент професійної адаптації майбутнього агронома вміщує, на нашу думку, оцінку й самооцінку його адаптованості в майбутній професії, а також самооцінку рівня задоволеності обраною професією. *Задоволеність*, як свідчать наукові

дослідження (Л.Ахмедзянова, В.Ащенок, С.Войтович) [12-14], це «складне соціально-психологічне явище, яке справляє залежно від ступеня соціалізації особистості і виду задоволеності різноманітний вплив на активність людини в діяльності» [14, с.27.]. Результати проведеного нами пілотажного опитування студентів – майбутніх агрономів (3-4 курс, Національний університет біоресурсів і природокористування України, кількість опитуваних – 86 осіб, вибірка – суцільна випадкова) засвідчили, що найбільше майбутні агрономи не задоволені в майбутній професійній діяльності:

- незадовільним станом сільського господарства країни загалом – 63,9%;

- низькою заробітною платою агронома – 91,8%;

- сільською місцевістю як місцем професійної діяльності – 37,2 %;

- байдужістю місцевого керівництва та керівництва країни до проблем аграрної сфери – 51,1%;

- нерозвиненістю інфраструктури в сільській місцевості – 72,1%;

- низьким рівнем кар'єрних можливостей для агронома – 33,7%;

- взагалі не збираються працювати надалі в обраній професії – 44,1%.

Оскільки студенти могли обрати кілька відповідей, то й результати вийшли досить кількісно значні. Додамо також, що студенти, які вказували, що вони не збираються працювати агрономами після закінчення вузу, також могли обирати причини незадоволеності професією.

Результати пілотажного опитування представлено на рис.2.

Рис.2. Основні причини незадоволеності майбутньою професією агронома студентами 3-4 курсів бюджетної і контрактної форм навчання (у %)

Питання педагогіки

На розвиненість оцінного компонента професійної адаптації майбутнього агронома впливає також рівень його професійної самовизначеності, причому тут простежується пряма кореляція: чим вищим є рівень професійної самовизначеності студента, тим більш професійно адаптованим його можна вважати на етапі навчання у аграрному вузі. І навпаки – занижений рівень професійної самовизначеності, небажання (невміння) бачити себе серед представників обраної професії детермінує недостатній рівень професійної адаптованості в процесі навчання.

Висновок. Таким чином, нами з'ясовано структуру професійної компетентності майбутнього агронома в

процесі навчання у вигляді поєднання мотиваційного, когнітивного, процесуального та оцінного компонентів. У дослідженні проаналізовано також специфіку аграрної сфери виробництва, яка детермінує процес професійної адаптації майбутніх агрономів у процесі навчання; визначено основні адаптаційні ресурси майбутнього фахівця аграрної сфери. На підставі теоретичного аналізу проблеми зроблено висновок про місце та роль вузівського етапу професійної адаптації у загальному адаптаційному процесі (довузівська, вузівська, післявузівська професійна адаптація). З'ясування змісту та специфіки кожного з виокремлених етапів вважаємо завданням наступних досліджень.

Література

1. Бартењев А.П. Состояние и проблемы трудоустройства выпускников аграрных вузов / А.П.Бартењев. – електронний ресурс. – режим доступу : www.mgau.ru/file_article/article_655_625.pdf.
2. Селиванов Д.Ю. Особенности профессиональной адаптации выпускников аграрных вузов / Д.Ю. Селиванов // Научный потенциал : работы молодых ученых. – №4. – 2008. – С. 241-245.
3. Кравченко А.И. Культурология : учебное пособие для вузов / А.И. Кравченко. – 3-е изд. – М.: Академический проспект, 2001. – 452 с.
4. Овчинцева Л. Особенности сельской бедности / Л. Овчинцева // Демоскоп Weekly. – №213. – 2005. – С.2-12.
5. Семиченко В. А. Психічні стани / В. А. Семиченко. – М.: Магістр-S, 1998. – 208 с.
6. Полторак В.А. Социология труда : справочник / В.А. Полторак. – Днепропетровск, 1997. – 212 с.
7. Егоров Л.Г. Методические указания по социальной и профессиональной адаптации студентов в техническом вузе / Л.Г. Егоров. – Казань : КХТИ, 1983. – 19 с.
8. Микулинская Т.А. Проблема адаптации к профессиональной деятельности экономиста-менеджера в условиях вуза (экономико-психологический аспект) / Т.А. Микулинская // Профессиональное самосознание и экономическое поведение личности : Материалы всероссийской Интернет-конференции, декабрь 2004 – январь 2005 гг. / Отв. ред. М.Ю. Семенов. – Омск : Изд-во ОмГМА, 2005. – С.88-98.
9. Пилипенко Н. Мотиваційні механізми професійної адаптації особистості / Наталія Пилипенко // Соціальна психологія. – №3. – 2008. – С.131-137.
10. Кудряшов М.В. Социокультурные противоречия профессиональной адаптации выпускников физкультурных специальностей в современных условиях (региональный аспект) / Максим Васильевич Кудряшов : дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.06 – социология культуры, духовной жизни. – Белгород, 2007. – 172 с.
11. Введение в психодиагностику : учебное пособие. Для студентов средних педагогических учебных заведений / Под ред. К.М. Гуревича, Е.М. Борисовой. – М.: ИЦ Академия, 1999. – 199 с.
12. Ахмедзянова Л.М. Формирование педагогического призвания у студентов / Л.М. Ахмедзянова // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – СПб : АМ-Пресс, 2004. – С.188-214.
13. Ащепков В.Т. Теоретические основы и прикладные аспекты профессиональной адаптации преподавателей высшей школы / В.Т. Ащепков : автореф. ... дисс. канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. – М., 1996. – 228 с.
14. Войтович С.А. Динамика престижа и привлекательности профессий / С.А.Войтович. – К.: Наукова думка, 1988. – 122 с.